

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 18 (31)

Суми – 2019

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i18.p79>

ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Рядінська Валерія Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії проблем
правового та організаційного забезпечення діяльності
Міністерства Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
<https://orcid.org/0000-0002-2210-5933>

Костенко Юлія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права та адміністративного права,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса

У статті проаналізовано співвідношення понять «подарунок» та «дарунок» як категорій сучасного законодавства України. Зазначено, що хоча етимологічне значення слів «подарунок» та «дарунок» є тотожним, законодавець використовує ці поняття як різні категорії; в нормативних актах або надає їм нетотожне визначення або оперує обома цими категоріями як синонімами. Порівнюючи ознаки дарунку та подарунку, визначено, що подарунок може бути наданий як безоплатно, так і платно, проте за ціною, нижчою мінімальної ринкової. В контексті ознак дарунку та подарунку досліджено співвідношення понять «мінімальна ринкова ціна» та «символічна сума». Обґрунтовано, що мінімальна ринкова ціна менша за ринкову ціну, проте вона враховує величину економічних витрат на виробництво і реалізацію товару та мінімальний прибуток, в той час як символічна ціна надається в силу традицій, що склалися у суспільстві і стосуються безоплатної передачі речі. Сформульовано співвідношення категорій «дарунок» та «подарунок» в цивільному та антикорупційному законодавстві, визначено що: 1) поняття «дарунку» (Цивільний кодекс України), є вужчим, ніж поняття «подарунку» (Закону України «Про запобігання корупції»); 2) основною ознакою дарування є його безоплатність, а «подарунок» може бути надано за ціною, нижчою мінімальної ринкової, при цьому «символічна плата» є категорією, відмінною від категорії «ціна, нижча мінімальної ринкової»; 3) прийняття «дарунка» є правом обдарованого, але спеціальний суб'єкт може прийняти «подарунок» лише у випадку коли він є дозволеним антикорупційним законодавством, і зобов'язаний відмовитися від нього та здійснити комплекс відповідних заходів у випадку коли він є забороненим чи обмеженим; 4) категорії «дарунок» та «подарунок» не тотожні, проте, коли «подарунки» отримує спеціальний суб'єкт від близьких осіб, вони є «дарунками».

Ключові слова: дарунок, подарунок, антикорупційне законодавство, спеціальний суб'єкт, мінімальна ринкова ціна.

Riadinska V. O., Kostenko Yu. O. On the ratio of "gift" to "gift-giving" categories. The article analyzes the relationship between the concepts of "gift" and "gift-giving" as categories of modern legislation of Ukraine. It is noted that although the etymological meaning of the words "gift" and "gift-giving" is equal, the legislator uses these concepts as different categories; in various normative acts

either gives them different definitions or operates with these two categories as synonyms. Comparing the signs of a gift and a gift-giving, it is determined that a gift can be provided both free of charge and for a fee, but at a price lower than the minimum market price. In the context of gift and gift-giving features, the ratios of "minimum market price" and "symbolic amount" are investigated. It is justified that the minimum market price is less than the market price, but it takes into account the economic costs of production and sale of goods and the minimum profit, while the symbolic price is formed by the prevailing in the society and concerns the free transfer of things. The ratio of "gift" and "gift-giving" categories in the civil and anticorruption legislation is formulated and its features are defined: 1) the concept of "gift-giving" (Civil Code of Ukraine) is narrower than the concept of "gift" (Law of Ukraine "On Prevention of Corruption"); 2) the main feature of giving is that the gift is free of charge, and the "gift" may be given at a price lower than the minimum market price, while the "symbolic fee" is a category that differs from the category of "price lower than the minimum market price"; 3) the decision to accept "gift-giving" depends on the person who is being presented, but the special subject can accept "gift" only if he or she is permitted by the anti-corruption legislation and is obliged to refuse it and implement a set of appropriate measures in case he or she is prohibited or restricted; 4) the categories "gift-giving" and "gift" are not identical, but when a special subject receives "gifts" from close people, they are "gift-giving".

Keywords: gift, gift-giving, anti-corruption legislation, special subject, minimum market price.

Подарунок – річ, яку дарувальник власним бажанням безкоштовно віддає у володіння іншої особи з метою задовольнити її вподобання. Подарунок, за тлумачним словником української мови визначається як: 1) дія за значенням – подарунок; 2) подарована річ; дарунок; 3) гостинець [1]. Дарунком цей же словник визначає: 1) річ, яку дарують; подарунок; 2) гостинець [1]. Отже, етимологічне значення слів «подарунок» та «дарунок» є тотожним. Незважаючи на це, український законодавець використовує поняття «дарунок» і «подарунок» як різні категорії і надає їм нетотожне визначення в різних нормативних актах. Так, згідно зі ст. 718 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), дарунком можуть бути рухомі речі, в тому числі гроші і цінні папери, а також нерухомі речі; майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому [2], а відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України від 14.10.2014 № 1700-VII «Про запобігання корупції» (надалі – Закон № 1700-VII), подарунком є грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають (одержують) безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової [3]. Тобто, поняття «дарунку», закріплене у ЦК України, є вужчим, ніж поняття «подарунку», яким оперує Закон № 1700-VII, де до подарунків, крім рухомого та нерухомого майна (які традиційно можуть бути предметом дарунку), віднесено переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають (одержують) безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової.

Водночас, в ряді нормативних актів, законодавець оперує обома категоріями як

синонімами. Так, у п. «е» пп. 14.1.54 та пп. 14.1.55 п. 14.1, ст. 14, п. 172.10 ст. 172, п. 173.7 ст. 173 Податкового кодексу України (надалі – ПК України) використовується поняття «подарунок», а в пп. 164.2.10 п. 164.2 ст. 164, пп. 165.1.15 та пп. 165.1.39 п. 165 ст. 165, п. «е» пп. 170.9.1 п. 170.9 ст. 170, ст. 174 – «дарунок» [4]. У Порядку передачі дарунків, одержаних як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, державним або комунальним установам чи організаціям, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1195 (зі змінами від 28.08.2018), поняття «дарунок» безпосередньо визначається через «подарунок» (дарунок, отриманий як подарунок) [5].

Тому виникає питання – яким чином співвідносяться категорії «подарунок» та «дарунок» у сучасному законодавстві України?

Введення категорії «подарунок» антикорупційним законодавством України привернуло увагу науковців до аналізу його особливостей. Так, В. М. Киричко приділив увагу проблемі розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення заборон одержання неправомірної вигоди й подарунків [6], Т. С. Курило досліджував категорію «подарунок» як предмет адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 Кодексу України про адміністративні правопорушення, вчиненого нотаріусом [7], Н. М. Ярмиш зосередила увагу на співвідношенні категорій «подарунок» та «неправомірна вигода» [8], О. А. Лупало звернув увагу на проблеми застосування обмеження щодо одержання подарунків в антикорупційному законодавстві [9].

Проте аналіз співвідношення категорій «подарунок» та «дарунок» не ставав предметом дослідження в наукових працях, в той час як розгляд цього питання на сучасному етапі має важливе значення та набуває особливої актуальності. Тому метою нашої статті є аналіз співвідношення категорій «подарунок» та «дарунок» як категорій сучасного законодавства України.

Як зазначалося раніше, поняття «дарунку», закріплене у ЦК України, є вужчим, ніж поняття «подарунку», яким оперує Закон № 1700-VII, де до подарунків, крім рухомого та нерухомого майна (які традиційно можуть бути предметом дарунку), віднесено переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають (одержують) безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової. Крім цього, у ст. 23 Закону № 1700-VII визначається, що обмеження щодо вартості подарунків не поширюється на подарунки, які одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси [3], тобто подарунками визнаються загальнодоступні знижки на товари, послуги, виграші, призи, премії, бонуси. Отже, предметом подарунку, крім рухомого та нерухомого майна (які традиційно можуть бути предметом дарунку), можуть бути переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, загальнодоступні знижки на товари, послуги, виграші, призи, премії, бонуси.

До основних ознак договору дарування відноситься його безоплатність. Безоплатним є договір, за яким кредитор не отримує від боржника майнового чи немайнового зустрічного задоволення свого інтересу [2]. Під зустрічним задоволенням за договором дарування у літературі пропонується розуміти певне благо (гроші, інше майно, пільги, послуги, переваги тощо), що має зустрічний характер та надається однією стороною договору іншій стороні на підставі досягнутої під час укладання договору домовленості про це [10]. Сплати символічної суми за дарунок не робить цей договір відплатним – у даному випадку, обов'язковою умовою є те, що обдарований усвідомлював умовність й символічність такої відплати [11]. Дарувальник не має права вимагати від обдарованої особи зустрічних дій майнового чи немайнового характеру [12].

Порівнюючи ознаки дарунку та подарунку, насамперед, зазначимо, що подарунок може бути наданий як безоплатно, так і платно, проте за ціною, нижчою мінімальної ринкової. Отже, однією з ознак, що притаманні подарунку, є те, що він може бути як безоплатним, так і платним.

Водночас, виникає питання – чи не може бути ціна, нижча за мінімальну ринкову, і бути

символічною сумою, за яку може надаватися дарунок? Для того, щоб відповісти на це питання, необхідно дослідити співвідношення понять «мінімальна ринкова ціна» та «символічна сума».

У класичному розумінні ціна – це грошове вираження вартості товару (продукції, послуги), вона завжди коливається навколо ціни виробництва (перетвореної форми вартості одиниці товару, що дорівнює сумі витрат виробництва й середнього прибутку) та відображає рівень суспільно необхідних витрат праці [13]. Ціни (а також тарифи) на товари, роботи, послуги мають передусім компенсувати витрати на їхнє виробництво (придбання), а також забезпечити підприємству одержання прибутку, оскільки зникають стимули і сенс його функціонування. На цьому ґрунтується система ціноутворення в ринковій економіці [14].

Відповідно до ст. 192 Господарського кодексу України, політика ціноутворення, порядок встановлення та застосування цін, повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо встановлення та регулювання цін, а також контролю за цінами і ціноутворенням визначаються Законом України від 21.06.2012 № 5007-VI «Про ціни і ціноутворення» та іншими законодавчими актами [15, 16]. У Законі України «Про ціни і ціноутворення» закріплюються основні принципи встановлення і застосування цін в Україні, проте визначення мінімальної ринкової ціни в ньому не надається.

В науковій площині загальновизнаним є підхід, за якого ринкова ціна – це результат компромісу виробничо-збутових витрат і споживчого попиту, а мінімальна ринкова ціна визначається величиною економічних витрат на виробництво і реалізацію товару та мінімальним прибутком [17]. Визначення мінімальної ринкової ціни здійснюється шляхом аналізу цінової інформації, що міститься в різних офіційних джерелах або аналоговим методом, який передбачає, що у разі відсутності інформації щодо ціни на досліджуваний об'єкт фахівцем проводяться маркетингові дослідження аналогічного товару, який пропонується на даний момент часу. Під час вибору аналога враховуються відповідність властивостей аналога з об'єктом дослідження, технічна характеристика, країна походження і в результаті визначається середня ринкова ціна товару на ринку в заданий період часу в конкретному регіоні, у конкретний період часу [18].

Символічна сума – мізерна мала сума [19], яка на 90% менша, за ринкову вартість товару [20] (наприклад, надання дрібних монет при даруванні ножив).

Отже, різниця між мінімальною ринковою

ціною та символічною сумою полягає в тому, що хоч мінімальна ринкова ціна і буде меншою за ринкову ціну, проте вона враховуватиме величину економічних витрат на виробництво і реалізацію товару та мінімальний прибуток, в той час як символічна ціна цього не враховуватиме, і в більшості випадків надається в силу традицій, що склалися у суспільстві і стосуються безоплатної передачі речі.

Зазначимо, що договору дарування притаманна спрямованість дій дарувальника на передачу майна у власність обдарованого [21]. Внаслідок укладення договору дарування у дарувальника виникає безповоротне припинення права власності на майно, що є предметом даного договору, та виникає право власності на нього у обдарованої особи, внаслідок чого відбувається збільшення майна обдарованого за рахунок майна дарувальника (на відміну від договорів оренди, позички тощо). Подібна ознака притаманна і подарунку.

Наступною ознакою договору дарування є необхідність згоди обдарованого на одержання дарунку; в реальних договорах дарування укладення договору і передача (прийняття) речі збігаються, тому прийняття дарунка свідчить, що договір укладений і право власності перейшло від дарувальника до обдарованого. Прийняття дарунка є правом, а не обов'язком обдарованого, отже, він може заявити відмову про його прийняття. Відмова повинна мати місце лише в момент передачі речі; у разі прийняття дарунка і подальшої відмови від нього йдеться про розірвання договору дарування, тобто річ повертається дарувальнику або право власності обдарованого припиняється в інший спосіб [22].

Подарунок також передбачає отримання згоди спеціального суб'єкта на його одержання. У випадку, якщо до спеціального суб'єкта надходить пропозиція щодо отримання подарунка, він може погодитися на його одержання або відмовитися від його одержання. Погодитися на одержання подарунку спеціальний суб'єкт може виключно при надходженні пропозиції щодо отримання дозволених подарунків. У випадку надходження пропозиції щодо заборонених або обмежених подарунків, спеціальний суб'єкт зобов'язаний здійснити заходи, передбачені ст. 24 Закону № 1700-VII (відмовитися від пропозиції; за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію; залучити свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа співробітників; письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері

протидії корупції) [3]. Отже, ознакою подарунку як категорії антикорупційного законодавства є те, що спеціальний суб'єкт при надходженні пропозиції щодо надання подарунку, може скористатися правом на його прийняття у випадку, якщо такий подарунок є «дозволенним» відповідно до вимог антикорупційного законодавства, і зобов'язаний відмовитися від пропозиції та здійснити комплекс відповідних заходів у випадку, якщо такий подарунок є забороненим чи обмеженим.

Таким чином, подарунку як категорії антикорупційного законодавства притаманні такі ознаки:

він може бути як безоплатним, так і платним ;

його предметом, крім рухомого та нерухомого майна (які традиційно можуть бути предметом дарунку), можуть бути переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, загальнодоступні знижки на товари, послуги, виграші, призи, премії, бонуси;

дії дарувальника спрямовані на передачу майна у власність спеціального суб'єкта;

спеціальний суб'єкт при надходженні пропозиції щодо надання подарунку, може скористатися правом на його прийняття у випадку, якщо такий подарунок є «дозволенним» відповідно до вимог антикорупційного законодавства, і зобов'язаний відмовитися від пропозиції та здійснити комплекс відповідних заходів у випадку, якщо такий подарунок є забороненим чи обмеженим.

Отже, категорії «дарунок» та «подарунок» як категорії цивільного та антикорупційного законодавства відрізняються за багатьма ознаками.

Водночас, у певних випадках категорії «дарунок» та «подарунок» можуть співпадати. Так, як зазначалося раніше, спеціальні суб'єкти можуть приймати «дозволені» подарунки. До дозволених подарунків відносяться подарунки, прийняття яких спеціальним суб'єктом не містить жодних обмежень і не порушує вимог антикорупційного законодавства, а саме подарунки від близьких осіб отримані як дарунки та подарунки, що одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, виграші, призи, премії, бонуси [23]. В цьому визначенні особливу увагу привертають дозволені подарунки, що одержуються спеціальними суб'єктами від близьких осіб як дарунки.

У випадках, коли спеціальні суб'єкти отримують подарунки від близьких осіб (за умов дотримання вимог, встановлених антикорупційним законодавством, а саме, коли очевидно, що цей подарунок мотивовано близькими відносинами, а не службовим становищем особи, підставами для визначення чого слугують історія взаємовідносин між спеціальним суб'єктом і його близькою особою

та впевненість у тому, що близькими особами цей подарунок придбано за власні кошти), ці подарунки тотожні категорії «дарунки» визначені у цивільному законодавстві. Тобто, категорії «дарунок» та «подарунок» не тотожні категорії, а категорії, які межують між собою в окремому аспекті, а саме подарунки, що отримує спеціальний суб'єкт від близьких осіб, коли очевидно, що цей подарунок мотивовано близькими відносинами, а не службовим становищем особи, підставами для визначення чого слугують історія взаємовідносин між спеціальним суб'єктом і його близькою особою та впевненість у тому, що близькими особами цей подарунок придбано за власні кошти, є дарунками.

Підсумовуючи викладене вище зазначасмо, що співвідношення категорій «дарунок» та «подарунок» як категорій цивільного та антикорупційного законодавства можна сформулювати таким чином:

поняття «дарунку», закріплене у ЦК України, є вужчим, ніж поняття «подарунку», яким оперує Закон № 1700-VII, оскільки до предметів подарунків, крім рухомого та нерухомого майна (які традиційно можуть бути предметом дарунку), віднесено переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надаються (одержують) безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової;

основною ознакою дарування є його

безоплатність, в той час як подарунок може бути надано за ціною, нижчою мінімальної ринкової, при цьому символічна плата (за яку може бути передано подарунок) є категорією, відмінною від категорії «ціна, нижча мінімальної ринкової»;

прийняття дарунка є правом обдарованого (він може заявити відмову від його прийняття), в той час як при надходженні пропозиції щодо надання подарунку, спеціальний суб'єкт може скористатися правом на його прийняття лише у випадку, якщо такий подарунок є «дозволенним» відповідно до вимог антикорупційного законодавства, і зобов'язаний відмовитися від пропозиції та здійснити комплекс відповідних заходів у випадку, якщо такий подарунок є забороненим чи обмеженим;

категорії «дарунок» та «подарунок» не тотожні категорії, проте вони межують між собою в окремому аспекті, а саме подарунки, що отримує спеціальний суб'єкт від близьких осіб (коли очевидно, що цей подарунок мотивовано близькими відносинами, а не службовим становищем особи, підставами для визначення чого слугують історія взаємовідносин між спеціальним суб'єктом та його близькою особою та впевненість у тому, що близькими особами цей подарунок придбано за власні кошти) є дарунками.

Література:

1. Тлумачний словник української мови. URL : <https://www.slovnyk.ua/>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII (ч. 1 ст. 1). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
4. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Порядок передачі дарунків, одержаних як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, державним або комунальним установам чи організаціям, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1195. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2011-%D0%BF>.
6. Киричко В. М. Проблема розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення заборон одержання неправомірної вигоди й подарунків, шляхи її вирішення. Проблеми законності. 2017. Вип. 138. С. 124.
7. Курило Т. С. «Подарунок» як предмет адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУПАП, вчиненого нотаріусом. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 2. Т. 3. С. 123.
8. Ярмиш Н. Про співвідношення одержання неправомірної вигоди з одержанням забороненого подарунку. Вісник прокуратури. 2016. С. 48 – 54.
9. Лупало О. А. Деякі проблеми застосування обмеження щодо одержання подарунків в антикорупційному законодавстві. <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13833/1/%D0%86%D0%9C%D0%9F%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%84%D0>

%92%D0%A0%D0%9E%D0%9F%D0%95%D0%99%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%98%D0%A5%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%94%D0%90%D0%A0%D0%A2%D0%86%D0%92_p077-083.pdf.

10. Гончаренко В. О. Договір позички за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному законодавстві України: дис. ...канд. юрид. наук. Одеса, 2005. 200 с.
11. Головей І. І., Заборовський В. В. Договір пожертви як форма дарування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 37. Т. 1. С. 113–116.
12. Яворська О. С. Особливості дарування як способу безвідплатного передання майна у власність. Вісник Львівського університету. Серія «юридична». 2008. Вип. 46. С. 135–143.
13. Шкварчук Л. О. Ціни і ціноутворення: навч. посіб. 2 -ге вид., виправл. Київ: Кондор, 2004. С. 21.
14. Бойчик І. М. Економіка підприємства: навч. посіб. Київ: Атака, 2004. С. 48.
15. Господарський кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
16. Про ціни та ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>.
17. Петрова І. А. Особливості визначення експертом-товарознавцем вартості товарів в умовах ринкових відносин. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 359–368.
18. Методика визначення вартості майна / А. І. Лозовий, О. С. Донцова, С. М. Бобрицький, О. І. Стебіх. Харків : НДІСЕ, 2004. 112 с.
19. Енциклопедичний словник з державного управління. URL : http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Encycloped_vydanniy/14ff57eb-06bd-4b2b-8bfb-ead7f286d5dd.pdf.
20. Малий академический словарь. URL : <https://gufo.me › dict › mas>.
21. Гражданское право России: [учебник] / [под ред. З. И. Цыбуленко]. Москва: Юристъ, 1998. Ч. 1. 464 с.
22. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества. Москва: Статут, 2000. 800 с.
23. Рекомендації щодо подарунків. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/adminkor.html?_m=publications&_t=rec&id=252776&download_af=2888.